

Jämsänkoskea 1970-luvulla. Kuva: Keski-Suomen museon inventointiraportti 2015.

Keski-Suomen modernin rakennusperinnön inventointi: uutta kokemusta ja tietoa maakunnalle ja kaikille paikkakunnille

Heli-Maija Voutilainen ja Saija Silen

Keski-Suomen museo on toteuttanut koko maakunnan 23 kuntaan ulottuvan modernin rakennusperinnön inventointihankkeen. Uraauurtava 1900-luvun jälkipuolen ympäristöihin ja rakennustyyppeihin paneutuva työ paljasti jokapäiväisten ja tuttujen rakennusten arvon. Valtaosa asuinalueista ja kaikkia kuntalaisia palvelevista hyvinvointi-Suomen rakennuksista on aikaansaatu viimeisten 70 vuoden aikana. Nämä ovat keskisuomalaisille merkityksellisiä ympäristöjä. Niihin kohdistuvat myös suuret muutos- ja purkamispaineet. Inventoinnin tulokset kannustavat säilyttämään ja korjaamaan. Tieto palvelee kaikkien kuntien maankäytön suunnittelua ja kuntalaisia.

Tutkimus keskittyi 1940-2000-lukujen väliseen aikaan. Tuolloin rakennetut julkiset rakennukset, kuten terveydenhuollon ja sosiaalitoimen rakennusperintö, koulurakentamisen kohteet, kulttuuri- ja liikuntarakentaminen, liikenne- ja viherympäristöt sekä pankki- ja liikerakennukset inventoitiin. Asuinalueita ja muita kiinnostavia kaupunki- ja aluesuunnittelun tuloksia tutkittiin kokonaisuuksina.

Kolmen vuoden ajan tutkijat tallensivat uutta tietoa noin 270 alueesta, 1650 pihapiiristä, rakennusryhmästä tai -ympäristöstä. Tallennettu ja julkaistu tieto on uutta tietoa maakunnalle ja kullekin paikkakunnalle niiden omasta rakennusperinnöstä, sen rakennushistoriallisista, rakennustaiteellisista, kulttuurihistoriallisista ja maisemallisista arvoista.

Miten inventointi rahoitettiin ja ketkä sen toteuttivat

Kaikki Keski-Suomen kunnat ja maakunnan liitto osallistuivat vuosina 2012-2014 toteutetun hankkeen rahoitukseen. Jos yksikin 23 kunnasta olisi jättäytynyt pois, hanke ei olisi käynnistynyt, koska päärahoittaja eli maakunnan liitto edellytti kaikkien osallistumista.

Jyväskylän yliopiston kulttuuriympäristön maisteriohjelma KUOMA auttoi saamaan kolme inventoijaa määräaikaiseen työsuhteeseen museoon. Yksi inventoija työskenteli pelkästään Jyväskylässä. Kaksi tutkijaa inventoi muiden kuntien kuntakeskuksia ja taajamia. Kunnat vaikuttivat omien kaavoitustavoitteidensa takia inventoinnin aikatauluun ja sisältöön.

Vastaavaa inventointia ei oltu tätä ennen toteutettu missään muussa maakunnassa. Keski-Suomen maakuntamuseon näkemyksen mukaan inventointi on paras tehdä maakuntamuseon omana työnä. Inventoijat muodostavat työryhmän, jota museon kollegat voivat ohjata ja tukea. Tallennettava tieto on pätevää ja vertailukelpoista, kun inventoijien työtavat ja tiedon tallennustavat sekä aikataulut ovat yhtenäisiä.

Tiedot tallennettiin inventointisovellukseen - uudet hakutoiminnot ovat tärkeitä

Keski-Suomen museo uudisti käyttämäänsä KIOSKI-inventointisovellusta hankkeen tarpeiden mukaiseksi. Osoittautui hyödylliseksi täydentää sovelluksen alue- ja kohdetietohakuja 1900-luvun jälkipuolen rakentamista kuvaavilla ilmiö- ja teemahauilla.

Yhteiskunnallisiin ilmiöihin kuuluvat koulurakentaminen, liikuntapaikkarakentaminen, maakunnallinen neuvola- ja terveydenhuollon verkosto, asuminen ja vapaa-aika. Omiksi ilmiöiksi nostettiin sosiaalinen asuntotuotanto ja sen eri toimijat, kaupunkien ja kuntien rakennustoiminta suunnittelijalähtöisesti, pankki- ja kaupparakentaminen, asuinalueilta ja lähiöistä löytyvät rakennustyyppit ja palvelut, rakennusteollisuuden tyyppitalot ja erilaiset rakennustekniikat sekä Jyväskylässä yleiskaavan toteutumisen kautta syntyneiden asuinalueiden hahmottuminen 1960-luvulta eteenpäin.

Yhtenäinen tallennus- ja hakutapa mahdollisti kohteiden maakunnallisen vertailun ja arvioinnin. Vertailu paljasti mm. Jyväskylän kaupunginarkkitehtien olleen myös maakunnan pankkien arkkitehtejä. Paljastui myös, että Linnasalmien arkkitehtipariskunta suunnitteli maakunnan terveydenhuollon rakennuksia ja niiden tyyppiirustuksia.

Kuntalaisia kuultiin ja uutta tutkimustietoa julkaistiin

Inventointitiedot lähetettiin kohteiden omistajille tiedoksi ja tarkistettavaksi. Kussakin kunnassa järjestettiin inventoinnin tulosten esittelytilaisuus, johon osallistuivat niin viranomaiset kuin asukkaatkin. Kuntien kuuleminen on tärkeää, vaikka se vie paljon aikaa.

KIOSKI-sovellukseen tallennettujen tietojen lisäksi inventoinneista tuotettiin painetut raportit. Jotkut kunnat julkaisivat tuloksia verkkosivuillaan. Inventointitietoa on hyvä jakaa verkon kautta, mutta julkaisuoikeuksia ja tietosuojaa koskeviin rajoituksiin kannattaa perehtyä heti hankkeen alussa.

Kaikki inventointikohteet arvioitiin ja niistä nousivat esiin maakunnallisesti merkittävät kohteet

Inventointikohteita tarkasteltiin toiminnallisina tyyppi- tai teemakokonaisuuksina kuten koulutus-, terveydenhuolto- ja asuinaluesuunnittelu. Asuinalueet arvioitiin aluekokonaisuuksina, asemakaavaan ja kaavoituksen kehitykseen peilaten, ei yksittäisten rakennusten arviointina. Koko maakunnan näkökulma oli tarkastelun lähtökohta.

Kukin tutkija teki ensin oman arvionsa ja perustelunsa inventoimiensa kohteiden arvoista. Inventoijakohtaisen tuloksen kävi seuraavaksi läpi maakuntamuseon nelihenkinen kulttuuriympäristötiimi ja arvioi koko aineiston yhtenäisin kriteerein.

Inventointikohteiden arvojen määrittelyssä käytettiin kulttuurihistoriallisesti arvokkaan rakennuksen määritelmiä, jotka sisältyvät vuoden 2010 lakiin rakennusperinnön suojelusta. Lisäksi arvioitiin kohteitten historiallinen, rakennushistoriallinen ja maisemallinen merkitys. Niiden perusteella inventointikohteet arvioitiin paikallisesti, maakunnallisesti tai valtakunnallisesti merkittäviksi. Arviointikriteerit on luetteloitu tarkemmin artikkelin liitteessä.

Maakunnallisesti merkittävistä kohteista kuultiin vielä sekä kuntia että omistajia. Heitä pyydettiin kirjallisesti tarkistamaan uusien maakunnallisesti merkittäviksi ehdotettujen kohteiden tiedot. Vain yksi omistaja esitti kohteen poistamista luettelosta.

Panos Jyväskylän yleiskaavaan

Jyväskylän kaupunkialue vaati inventoinnissa selvästi suuremman panostuksen kuin kuntakeskukset. Modernin inventointi oli kesken, kun Jyväskylän yleiskaavoitus käynnistyi. Inventoijan tehtäväksi tuli tuottaa aineistoa myös yleiskaavoituksen tarpeisiin. Vuoden 2015 yleiskaavaan ehdittiinkin saamaan modernin rakennusperinnön säilytettäviä pientaloalueita 1990-luvun aluerakentamisen kohteisiin saakka. Yksittäiset modernit kohteet jäivät pois tästä yleiskaavasta.

Yleiskaavaan tuli modernia rakennusperintöä koskeva selvitys. Siihen kirjattiin, että tulevaisuudessa voidaan käynnistää osayleiskaavaprosessi, jossa päivitetään esimerkiksi pelkästään *Kulttuuriympäristön vaaliminen (kaavakartta 5)* sisältöä. Näin moderni rakennusperintö voidaan osoittaa osayleiskaavaan asianmukaisin merkinnöin jopa kohdetasolla.

Yleiskaavan keskusta-aluetta ja aluekeskuksia koskeviin yleismääräyksiin kirjattiin: alueen täydennysrakentamisen tulee tukeutua olemassa olevaan kulttuuriympäristöön ja suunnittelussa tulee huomioida moderni rakennusperintö.

Keski-Suomen maakuntakaavaan sisällytettiin kulttuuriympäristön vahvuudet

Keski-Suomen strateginen maakuntakaava valmistui 2017. Siinä moderni rakennusperintö näkyy yleismääräyksissä, kulttuuriympäristökohteiden erillislistauksena sekä kulttuuriympäristön vetovoimamerkinän kautta. Kulttuuriympäristön vetovoima-alue -merkinnällä osoitettujen

alueiden suunnittelumääräyksenä on, että alueen kehittämisessä tulee hyödyntää kulttuuriympäristön monimuotoisuutta. Kulttuuriympäristön vetovoima-alueet on otettava huomioon paikallisessa suunnittelussa alemmilla kaavatasoilla.

Kulttuuriympäristö on siis maakuntakaavoituksessa kehittämisen osa-alue ja vahvuus, kuten muutkin maakuntakaavan kehittämisalueet. Maakuntamuseo selvitti sitä varten maakunnan poikkeuksellisen pitkäikäiset ja monipuoliset kulttuuriympäristöt. Nämä vetovoima-alueet löytyivät analysoimalla inventointipaikkatiedot muinaisjäännöksistä, rakennetusta kulttuuriympäristöstä, kulttuurimaisemista, perinnebiotoopeista sekä kulttuurisidonnaisista kasveista. Vetovoima-alueiden aikajana voi näin ollen ulottua esihistoriasta 2000-luvulle asti.

Vetovoima-alueet ovat kehittämisalueita, joiden tehtävänä on innostaa tutkimaan ja toteuttamaan kulttuuriympäristön mahdollisuuksia esimerkiksi osana elinkeinotoimintaa, matkailua tai virkistystä. Moderni rakennusperintö on merkittävä kerrostuma tuossa kokonaisuudessa.

Kokemus opettaa: mikä panostus kannatti, mitä tekisimme toisin

Inventointi kannatti tehdä maakuntamuseon omana työnä. Silloin inventointitieto on tallennettu kaikilta osin yhtenäisellä tavalla: tiedot ovat vertailukelpoisia ja tietoja on jatkossakin helppo tarkistaa ja päivittää. Kulttuuriympäristötyössä on tärkeää, että kaikkien kuntien inventointiaineistot ovat maakuntamuseon ja muiden osapuolten käytettävissä. Jos kaavainventointeja tekevät konsultit kuntien toimeksiannosta, on vahinko, jos tulokset eivät tallennu samalla metodilla ja samaan järjestelmään kuin maakuntamuseon inventoinnit.

Digitaalisen tiedonhallinnan ratkaisut ovat inventointihankkeissa oleellisen tärkeitä. Siksi KIOSKI-inventointisovellusta halutaan vielä kehittää.

Inventoijien perehdytykseen ja työn etenemisen seurantaan kannattaa panostaa. Tutkijoilta vaaditaan paljon: rakennustutkimuksen perusosaamisen lisäksi pitäisi tuntea modernit rakennustekniikat ja -materiaalit. Inventoijien saatavilla pitäisi lisäksi olla tausta-aineistot modernin rakennusperinnön valtakunnallisen kehityksen yleispiirteistä. Sellaisia on vanhemmasta rakennuskannasta. Modernin rakennusperinnön tausta-aineistot ovat työn alla. Museovirasto tulee julkaisemaan niitä lisää Rakennettu hyvinvointi –verkkosivuilla.

Maakunnallisen tietopohjan olisi pitänyt olla vankempi. Kukin inventointikohde on osa maakunnallista kokonaisuutta, jonka osaksi inventoinnissa kohde halutaan arvioida. Kohde voi olla vaikkapa ensimmäinen laatuaan, tai se voi olla tyypillinen tai harvinainen. Tällaista vertailuaineistoa ei inventoinnin aikana ollut saatavissa. Vertailuaineistot olivat kunta- tai kaupunkikohtaisia. Kun inventointi eteni, tieto karttui. Kun uusia lähdeaineistoja ja maakuntamuseon ulkopuolellakin tehtyjä tutkimuksia julkaistiin, kuntien välisiä tietoja tarkastettiin. Jatkossakin näitä tarkastuksia tehdään ja tietoja täydennetään.

Modernin rakennetun ympäristön muutos- ja purkupaineet kohdattiin inventointihankkeen aikana kouriintuntuvasti. Noin neljäsosa inventointikohteista purettiin tai niitä muutettiin voimakkaasti peruskorjauksessa. 1900-luvun jälkipuolen rakennukset ovat juuri korjausikässä. Korjaamisen laajuus, energiamääräykset ja rakennusten uudiskäyttö ovat keskeisiä yhteiskunnallisia kysymyksiä.

Epätavallisen tavallista - Keski-Suomen moderni rakennusperintö esiteltiin Alvar Aalto -museossa

Ainutlaatuisen ja laajan inventointityön tuloksia haluttiin esitellä maakuntalaisille. Yksi näytteikkuna oli Alvar Aalto –museon näyttely. Vuosikymmenten mukaan ryhmitelty näyttely kattoi 1940-1950-luvut, 1960-1970-luvut, 1980-1990-luvut ja päätöksenä oli katsaus 2000-luvulle. Eri vuosikymmeniltä nostettiin esiin samat teemat: asuminen, elinkeinot ja teollisuus, koulurakentaminen, hyvinvointi- ja sairaanhoito, vapaa-aika ja matkailu sekä seurakuntien rakentaminen. Teemat paljastivat arkkitehtuurin ja rakennustekniikan kehityksen, mutta myös yhteiskunnallisen kehityksen.

Näyttely oli menestys, siellä vieraili kahden ja puolen kuukauden aikana liki 6 000 kävijää. Yleisölle kerrottiin, miten tutkimuskohteet valittiin ja minkälaista tietoa modernista rakennusperinnöstä koottiin. Samalla tutustuttiin rakennustutkijan työhön sekä nuoremman rakennusperinnön arvottamisen haasteisiin.

Kaupunkilaiset osallistuivat aktiivisesti näyttelyn aikana järjestettyihin opastettuihin näyttelyesittelyihin, kaupunki- ja lähiökävelyihin, sisätiloja koskevaan luento- ja korjausiltaan. Huhtasuon aluekeskuksessa tutustuttiin rakentumisen vaiheisiin, suunnittelijoihin ja rakennuksiin, sekä ostareiden helmeen, Huhtakeskukseen. Jyväskylän kaupunginarkkitehtien tuotanto ja 1950-1960-lukujen kerrostaloarkkitehtuuri Yläkaupungin alueella tehtiin tutuksi, samoin rakennusten kunnostus ja korjaus sekä avustukset.

Keski-Suomen maakuntamuseon edelläkävynä kokemukset modernin inventointihankkeen läpi viennistä, julkistamisesta ja tulosten hyödyntämisestä kannustavat muitakin maakuntia samaan työhön. Jaettu näkemys olemassa olevan rakennetun ympäristön merkityksestä perustuu yhdessä aikaansaatuun, järjestelmällisesti hankittuun, tallennettuun ja julkaistuun tutkimustietoon.

KIRJOITTAJAT: Heli-Maija Voutilainen on museotoimenjohtaja ja amanuenssi Saija Silen on Keski-Suomen museon Jyväskylä-rakennustutkija

LIITE: Keski-Suomen modernin rakennusperinnön arvottamisen kriteerit

Inventointikohteiden valinnassa ja arvottamisessa käytettiin kulttuurihistoriallisesti arvokkaan rakennuksen määritelmiä, jotka sisältyvät lakiin rakennusperinnön suojelusta (4.6.2010/498).

- harvinaisuus tai ainutlaatuisuus: kohde edustaa esimerkiksi harvinaista rakennustyyppiä, rakennustapaa, arkkitehtuurisuuntausta tai häviävää rakennuskantaa.
- tyyppillisuus: kohde kuvastaa esimerkiksi tietyn aikakauden ja/tai paikkakunnalle luonteenomaisia piirteitä.
- edustavuus: kohteella on aluetta tai tiettyä aikaa kuvaavat tyyppilliset piirteet, jotka ovat säilyneet hyvin.
- alkuperäisyys: kohde voi olla alkuperäisessä tai sitä vastaavassa käytössä ja/tai alkuperäinen arkkitehtuuri, idea ja/tai rakennustapa on havaittavissa. Muutokset ovat luontevasti tehtyjä.
- historiallinen todistusvoimaisuus: merkitys historiallisen kehityksen, tapahtuman tai ilmiön todisteena tai siitä kertovana ja tietoa lisäävänä. Historiallinen merkitys voi liittyä esimerkiksi talous-, sivistys- tai henkilöhistoriaan.

- yhtenäisyys: alueen rakennuskanta on syntynyt ja/tai säilynyt yhtenäisenä tyyllillisesti tai maisemallisesti. Yksittäinen kohde voi olla merkittävä osa kokonaisuutta.
- kerroksellisuus: näkyvissä ovat eri aikakausien rakenteet, materiaalit ja tyylipiirteet, jotka ilmentävät rakennuksen rakentamisen, hoidon ja käytön historiaa, mikä tuo jatkuvuutta ympäristöön. Alue ja sen eri-ikäinen rakennuskanta, mikä kuvastaa historiallista kehitystä.

Lisäksi tarkasteltiin kohteitten merkitys:

- historiallinen merkitys: historiallisesta todistusvoimaisuudesta tuleva arvo (esimerkiksi asutus-, sivistys-, henkilö-, aate-, teollisuus-, talous-, uskomus- ja tapahistoriallinen, historiallisiin tapahtumiin liittyvä).
- rakennushistoriallinen merkitys: rakennustaiteellisten tai -teknisten kokonaisuuksien, piirteiden ja osien säilyneisyys, alkuperäisyys, tyyppillisyyt, edustavuus tai harvinaisuus. Esimerkki tietystä rakennustyyppistä.
- maisemallinen merkitys: miljö- ja maisemakokonaisuuksien yhtenäisyys (esimerkiksi ajallinen tai rakennustapaan liittyvä) tai eri aikakausien kehitysvaiheiden näkyminen ympäristössä. Kohde voi olla maisemallinen kiintopiste.